

ДК 330.1: 338.2

JEL Classification: D29, D69

DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.240451>

Ткаченко Т. П.

кандидат економічних наук, доцент
ORCID ID: 0000-0002-2424-6123Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО ЇЇ ТРАКТУВАННЯ

THE GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SECURITY THEORY AND A SYSTEMIC APPROACH TO ITS TREATMENT

Дослідження проведені з використанням наступних методів: систематизації – для виділення основних етапів розвитку теорії економічної безпеки; синтезу та формалізації – для вивчення теоретичних підходів до визначення сутності та змісту поняття «економічна безпека»; узагальнення – для виділення системного підходу у формулюванні визначення підходів до дефініцій «економічна безпека». Метою статті є дослідження становлення та розвитку теорії економічної безпеки у контексті системного підходу та виявлення основних векторів до трактування поняття «економічна безпека». Розвиток сучасних економічних систем відбувається в умовах зростання темпів змін за усіма напрямками, що викликає необхідність їх врахування при забезпеченні діяльності різноманітних суб'єктів економічних відносин. У статті розглянуто генезис понять «безпека» та «економічна безпека». Визначено, що теорія економічної безпеки розвивалась на протязі ХХ століття, та дозволила сформувати основні категорії. Досліджені основні вектори визначення сутності економічна безпека у сучасних наукових теоріях. Розглянуті рівні економічної безпеки, на яких ґрунтуються основні поняття теорії економічної безпеки. Рівнями економічної безпеки є: глобальний, національний, галузевий, регіональний, підприємницьких структур, особистий (або індивідуальний). Визначено взаємозв'язки між дефініціями «безпека», «небезпека», «загрози». Досліджено підходи до трактування поняття «економічна безпека» та виявлено постійні процеси актуалізації даного поняття, доповнення їх категоріями «інтереси», «стабільність», «розвиток». Визначені особливості трактувань економічної безпеки у працях науковців, на основі яких виділено системний підхід до визначення поняття «економічна безпека» у сучасних креативних умовах функціонування економіки. Системний підхід до дослідження теорії економічної безпеки формується на основі двох векторів: сутнісного та комплексного. Подальший розвиток теорії економічної безпеки потребує вираховування темпів сучасних змін, адаптацій до них суб'єктів економічної безпеки та удосконалення трактування основних категорій теорії.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, небезпека, загрози, генезис, системний підхід, рівні економічної безпеки, економічна безпека підприємств.

The research is conducted with the use of the following methods: systematization – to highlight the main stages of the theory of economic security; synthesis and formalization – to explore theoretical approaches to defining the essence and content of the concept "economic security"; generalization – to highlight the system approach in the formulation of the definition of approaches to the definition of "economic security". The aim of the article is to investigate the formation and development of the theory of economic security in the context of the system approach and to identify the main vectors to the interpretation of the concept "economic security". The development of modern economic systems occurs at the growth rate of changes in all directions and causes the necessity of their accounting at providing activity of various subjects of economic relations. In the article a genesis of the notions of "security" and "economic safety" is considered. It has been defined that the theory of economic security has been developing during XX century and has allowed to form the main categories. The main vectors of definition of the essence of economic security in modern scientific theories are investigated. The levels of economic security, on which the basic concepts of the theory of economic security are based, have been considered. Levels of economic security are: global, national, branch, regional, entrepreneurial structures, personal (or individual). The interrelations between the definitions of "security", "danger" and "threats" are defined. The approaches to the interpretation of the concept "economic security" are investigated and the continuous processes of actualization of this concept, supplementing them with the categories "interests", "stability", "development" are revealed. The peculiarities of interpretations of economic security in the works of scientists, on the basis of which the system approach to the definition of the concept of "economic security" in modern creative conditions of economic functioning are determined. The system approach to the study of the theory of economic security is formed on the basis of two vectors: essential and complex. Further development of the theory of economic security requires calculating the rate of modern changes, adapting to them the subjects of economic security and improving the interpretation of the basic categories of the theory.

Keywords: security, economic security, danger, threats, genesis, system approach, economic security level, economic security of enterprises.

Вступ. Розвиток сучасних економічних систем відбувається в умовах зростання темпів змін за усіма напрямками, що викликає необхідність врахування таких складних умов при забезпеченні діяльності різноманітних суб'єктів економічних відносин. Прикорення темпів змін відображається, в першу чергу на здатності різноманітних суб'єктів до забезпечення

належного рівня економічної безпеки, а також спонукає до переформатування підходів до визначення сутнісних основоположних понять теорії економічної безпеки.

З кожною сучасною зміною у господарському житті суспільства, економічна безпека як підсистема його життєзабезпечення, має набувати новітнього змісту й

довершення. Тобто, у період постійних змін та адаптації до них безпека набуває надважливого значення не лише для окремих господарських одиниць, а й для усієї економічної системи загалом, що зумовлює постійні дослідження її генезису та пошуки підходів до її трактування.

Дослідження та розвиток теорії економічної безпеки та понять, що з нею пов'язані стали предметом наукових пошуків вітчизняних та закордонних вчених, серед яких: О. Ареф'єва, Т. Васильців, Н. Гавловська, І. Голіков, Т. Гордієнко, В. Дикань, О. Ілляшенко, А. Ковальчук, М. Ляшенко, Л. Назаренко, А. Нікітіна, В. Прохорова, С. Салод, В. Третяк, С. Тульчинська, О. Халіна, А. Штангрет, О. Шуміло. У той же час, трактування поняття «економічна безпека» потребує систематизації та формування у теорії єдиного системного підходу, що не втрачає актуальності у зв'язку із постійним змінами в умовах діяльності економічних суб'єктів та адаптації до них.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні становлення та розвитку теорії економічної безпеки у контексті системного підходу та виявлення основних векторів до трактування поняття «економічна безпека». Для досягнення поставленої мети було вирішено такі завдання: проаналізовано генезис теорії економічної безпеки, виокремлено сутність поняття «економічна безпека».

Методологія. Дане дослідження проводилось за використанням методології наукових досліджень, що базувалось на методі аналізу, наукової абстракції і діалектичного синтезу наукового пізнання, а також монографічному методу щодо виявлення генезису розвитку теорії економічної безпеки.

Результати дослідження. Сутність економічної безпеки є міждисциплінарним й багатоаспектним поняттям, яке охоплює всі рівні та суб'єкти економічної системи. Сучасні науковці, здійснюючи постійну актуалізацію та детальний аналіз проблем забезпечення економічної безпеки, започаткували нову галузь знань – «безпекологію» (або «теорію економічної безпеки»), метою якої є виявлення змісту безпеки, загроз, причин, факторів впливу, форм прояву та ролі у життєдіяльності суспільства [1, с. 21]. Генезис теорії економічної безпеки відслідковується від філософських, соціологічних, політичних, географічних та економічних наук.

Корені усвідомлення сутності безпеки як «соціально-філософської категорії варто шукати у працях XII ст. (словник Робера, 1190 р.), хоча використання даного поняття в близькому до сучасного розуміння відбулось у XVI–XVIII ст., коли безпека почала асоціюватись зі станом захищеності у економічному, політичному, соціально-психологічному, культурологічному та інших аспектах» [2, с. 310].

Відповідно до досліджень еволюції сутності економічної безпеки, то вперше дане трактування у сучасному розумінні було вжито в період «великої депресії» у США. Так, у 1934 р. було утворено Федеральний комітет з економічної безпеки, відповідно до наказу президента, проте створений Ф.Д. Рузвельтом комітет займався економічною безпекою окремих осіб [3]. Тобто, економічна безпека розглядалась на особистому індивідуальному рівні, як захищеність приватних осіб і домогосподарств від різкого погіршення фінансового

становища [4]. На національному рівні у США розгляд економічної безпеки, як об'єкта управління розпочалося із прийняттям Закону про економічну безпеку (The Economic security Act of 1935) у 1935 році [5], метою якого було подолання наслідків світової кризи та відновлення економічного розвитку країни.

Розвиток економічної безпеки в 1940–60-х роках характеризувався створенням міжнародних організацій та асоціацій, які у тому числі мали на меті забезпечення міжнародної економічної безпеки розвинених країн світу (Міжнародний валютний фонд, Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний центр з регулювання інвестиційних спорів, Міжнародна фінансова корпорація, Організація країн-експортерів нафти та інші). Такі інституційні організації формували глобальне безпечове середовище та «диктували правила гри» на міжнародних ринках, зумовлюючи певне нормативне поле функціонування різних держав та суб'єктів господарювання [4].

У середині XX ст. у визначені сутності понять «безпеки» та «загрози» не можна не розглядати вчення А. Маслоу. В першу чергу, питання безпеки завжди досліджували науковці через призму забезпечення безпеки конкретного індивіда та його життєдіяльності, а згодом уже й розглядали безпеку власності цієї особи. А. Маслоу у своїй теорії потреб та мотивації, розглядав безпеку як базову потребу особи, яка полягала у стабільності, захисті від страху, тривоги та хаосу, потребах у структурованості, порядку, законах, обмеженнях. Тобто, безпекові потреби особи заключаються у впевненості у стабільності та захисті від загроз та небезпек. Проте, автор зауважив, що вони є «пасивними» мотивами, та переходять у активну фазу лише в критичних, екстремальних ситуаціях, зумовлюючи «організми мобілізувати всі сили для боротьби із загрозами» [6]. Вважаємо, що теорія потреб включила безпеку не лише як психологічну характеристику, але й поклала початок для розгляду у майбутніх дослідженнях безпеки як економічної категорії, яка впливає на усі сфери суспільного життя.

Дослідження XX ст. виводять теорію економічної безпеки на новий рівень. Саме у цей період активно публікуються передові наукові праці, розробляються інститути, орієнтовані на вирішення питань формування механізмів забезпечення економічної безпеки, зокрема на різних рівнях.

В 70-ті роки XX ст. економічна безпека починає розглядатися як найважливіша складова національної безпеки та досить швидко набуває поширення в розвинених країнах світу. Саме тоді, відстоюючи реалістичну оцінку ситуації, міжнародної обстановки, представники, насамперед, країн Західної Європи виступили за широке використання економічних методів забезпечення національної безпеки [4], таким чином вивісши її на новий національний рівень. Відповідно, у країнах Західної Європи термін «економічна безпека» з'явився у 70-тих роках і спрощено трактувався «як економічний метод забезпечення національної безпеки» [7]. Тобто у середині XX ст., теорія економічної безпеки ґрунтувалась на тому, що економічна безпека розглядалась у межах методичного інструментарію забезпечення належного рівня національної безпеки.

Рисунок 1 – Рівні економічної безпеки

Джерело: побудовано авторкою на основі [8; 9]

В Україні теорія економічної безпеки набула широкого дослідження після другої половини 90-х рр. ХХ ст., у межах формування економічного середовища функціонування країни, як незалежної та суверенної держави. Сьогодні теорія економічної безпеки є однією зі розвинених теорій національних та міжнародних досліджень, які сформувалися у наукові школи та течії, а основні поняття та методології застосовуються на рівні управління державною, регіонами, підприємствами. Поряд із тим необхідно зауважити, що генезис економічної безпеки дозволив сформувати необхідні методологічні, нормативні інструменти для її забезпечення на різних рівнях, які взаємозалежать один від одного (рис. 1.) До них відносимо: глобальний, національний, галузевий, регіональний рівні, а також рівні підприємств та особистий.

Такий вертикальний підхід до визначення рівнів економічної безпеки показує, що кожен наступний рівень, починаючи із особистої економічної безпеки залежить від попереднього та визначає його стан. Оскільки підприємство є одним із основних суб'єктів економічних відносин, то й економічна безпека його має значний вплив (на рівні впливу особистості) на наступні рівні економічної безпеки. Саме тому, при формуванні управління економічною безпекою підприємства необхідно враховувати різні рівні економічної безпеки.

Поряд із визначенням рівнів економічної безпеки, для теорії економічної безпеки, її сутнісному трактуванні доцільно розглянути поняття «безпеки», «небезпеки» та «загрози» від яких відштовхуються науковці при формуванні поняття «економічна безпека». Відповідно, безпека – стан, що обмежений в часі, при якому об'єкт, система чи процес, здатні повністю захистити себе від небезпеки [10]. Небезпека розглядається як реально об'єктивована загроза, тобто реальний вплив факторів, який може призвести до певних наслідків [11]. Загрози, які надходять із зовнішнього простору дестабілюють діяльність підприємства, порушують його стабільність, знижують конкурентоспроможність, підвищують соціальну напругу в колективі при скороченні замовлень і порушенні платіжної дисципліни [12]. Тобто, у теорії економічної безпеки необхідно враховувати єдність та взаємозалежність усіх трьох категорій, що відображається у сучасних трактуваннях поняття «економічна безпека», які наведені у табл. 1.

Поглиблений аналіз підходів до визначення сутності «економічна безпека» дозволяє зробити висновок, що дана економічна категорія ґрунтується на комплексному багатогранному підході та включає в

Таблиця 1 – Сучасні трактування «економічна безпека»

Автори	Категорія
Ареф'єва О., Мягких І., Шкода М. [13]	Економічну безпеку підприємства слід розуміти як спеціально побудовану систему захисних заходів, метою якої є цілеспрямована і повсякденна забезпеченість безперебійної та економічно ефективної роботи підприємства шляхом боротьби з різними видами загрозами та факторів, що впливають на цю діяльність.
Дикань В.Л., Назаренко І.Л. [14, с. 72]	Економічна безпека – це стан захищеності діяльності підприємства від всіх видів загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх; стан, при якому забезпечується стабільне функціонування і прогресивний розвиток підприємства, досягається шляхом максимального ефективного використання наявних ресурсів і швидкої адаптації до умов середовища, що змінюється.
Ковальчук А. М. [15, с. 28]	Економічна безпека – це стан захищеності економічних інтересів підприємства, який забезпечує рівень його потенціалу та розвитку сьогодні та в стратегічному полі зору, а також є показником можливості підприємства до адаптації у сучасних умовах його функціонування.
Прохорова В.В. [16]	Система економічної безпеки – сукупність взаємопов'язаних елементів, що складають єдине ціле; вона містить такі складові елементи: суб'єкти безпеки, об'єкти безпеки, механізм забезпечення економічної безпеки.
Третяк В., Гордієнко Т. [17]	Економічна безпека – це стан економіки, який за допомогою економічного механізму шляхом використання комплексу заходів забезпечує незалежність, стабільність та розвиток країни.
Тулчинська С.О., Салоїд С.В. [11]	Економічну безпеку доцільно розуміти як поточний стан захищеності підприємства за рахунок своєчасного реагування на зміни умов середовища діяльності, який дозволяє зберігати стійкість та закладає умови до інтенсивного відтворення діяльності підприємства, взаємоузгодження його інтересів з інтересами стейкхолдерів у довгостроковому періоді.
Штангрет А.М. [18]	Комплексна система економічної безпеки – це сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на ефективне використання наявних ресурсів та ринкових можливостей, забезпечення стійкості та реалізації інтересів, захист від усіх можливих загроз та ризиків.

Джерело: складено авторкою на основі [13–18]

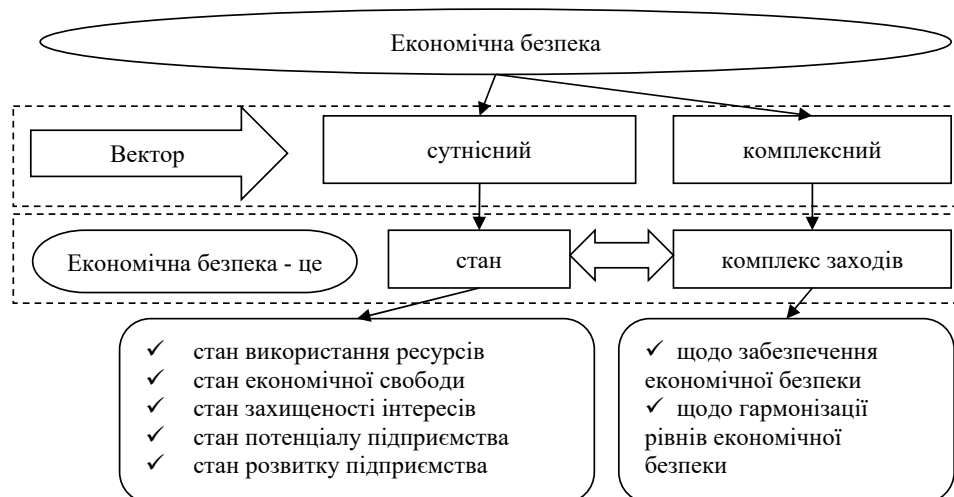

Рисунок 2 – Системний підхід до визначення поняття «економічна безпека»

Джерело: побудовано авторкою

себе категорії безпека, небезпека та загроза на різних рівнях, а її забезпечення залежить від взаємозв'язків цих категорій на різних визначених рівнях. До прикладу, О. Ареф'єва, І. Мяких та М. Шкода, визначили, що економічна безпека є практичною категорією, яка дозволяє забезпечити «захист соціально-економічних відносин на всіх рівнях» [13, с. 11].

А. Ковальчук визначає сутність економічної безпеки через стан «захищеності економічних інтересів» [15, с. 28] суб'єктів (у даному випадку підприємства), додаючи до класичного безпекового підходу категорію «економічні інтереси», яка у сучасних умовах господарювання виходить на «передову» не лише на особистому рівні.

Для забезпечення стану «захищеності економічних інтересів» кожен економічний суб'єкт має розробити та впровадити власну індивідуальну систему економічної безпеки, яка буде чітко структурована та визначена. В. Третяк та Т. Гордієнко додають до теорії економічної безпеки категорії «незалежність, стабільність та розвиток» [17], які актуалізують дефініцію економічної безпеки та є прикладом її комплексності, системності та невід'ємності у діяльності будь якого економічного суб'єкта.

Відповідно до розглянутих визначень (табл. 1) економічна безпека є важливою складовою національної безпеки, включає в себе декілька рівнів та регулюється на рівні виконавчих органів влади, саме тому в Україні на державному рівні Міністерством економіки було розроблено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, в яких визначено, що «економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [19].

Системний підхід до дослідження теорії економічної безпеки передбачає розгляд економічної безпеки у контексті взаємодії та взаємозабезпечення різних рів-

нів (рис. 1), категорій (табл. 1) та підходів, і відповідно формується на основі даної аксіоми (рис. 2).

Системний підхід передбачає визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства» через єдину неподільну систему, яка включає два вектори розвитку: сутнісний та комплексний. Представники сутнісного напрямку розглядають «економічну безпеку підприємства» як стан підприємства, а якщо деталізувати, то до сутнісного вектору відносяться напрями визначення економічної безпеки підприємства через стан використання ресурсів, стан захищеності інтересів, стан розвитку підприємства, стан економічної свободи стан потенціалу підприємства. Комплексний вектор свідчить про економічну безпеку підприємства, як комплексу заходів щодо її забезпечення або гармонізації різних рівнів.

Висновки. Отже, дослідження становлення та розвитку теорії економічної безпеки у контексті системного підходу та виявлення основних векторів до трактування поняття «економічна безпека» дозволяють зробити наступні висновки:

- розвиток досліджень теорії економічної безпеки припадає на ХХ ст., коли були закладені основи теорії, визначені її рівні та їх взаємозв'язки, методологія оцінювання та структурування;

- напрями досліджень економічної безпеки дозволили виявити основні вектори у системному підході до трактування поняття «економічна безпека», який полягає у розгляді економічної безпеки як єдиної цілісної системи забезпечення діяльності економічних суб'єктів;

- подальший розвиток теорії економічної безпеки потребує врахування темпів сучасних змін, адаптацій до них суб'єктів економічної безпеки та удосконалення трактування основних категорій теорії, що набуває новітніх обертів у ХХІ ст.

Подальших досліджень вимагають засади розроблення дієвого інструментарію системи економічної безпеки промислових підприємств для забезпечення їх конкурентоспроможності як на внутрішньому так і зовнішньому ринках.

Література:

1. Ілляшенко О.В. Механізми системи економічної безпеки підприємства : монографія. Харків : Мачулін, 2016. 504 с.
2. Голіков І.В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека. *Економічна теорія*. 2014. № 1. С. 309–314.
3. Executive Order Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security. 29/06/1934. *Social Security in America. Appendix XIII*. URL: <http://www.ssa.gov/history/reports/ces/cesbookapen13.html> (дата звернення: 05.03.2020)
4. Гавловська Н.І. Еволюція концептів економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2014. № 26 (II). С. 171–182.
5. Mekshun L.M. Sutnist ta rivni ekonomichnoi bezpeky [The essence of economic security and equal]. *Imperatyvy rozvytku u suspilno-ekonomichnykh systemakh v umovakh hlobalizatsii: Tezy dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [The imperative of development in social and economic systems in the conditions of globalization: Proceedings of the V International Scientific Conference], Chernihiv, 7–8 June 2013. Chernihiv : ChDIEU, 2013. pp. 47–48.
6. Maslow, A.H., *Toward a Psychology of Being*, 2nd ed., New York: Van Nostrand Reinhold, 1968. Maslow, A. H. (2013). *Toward a psychology of being*. Simon and Schuster.
7. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.
8. Ляшенко О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Київ : НІСД, 2015. 348 с.
9. Нікітіна А.В., Горовий Д. А., Бабич Д. В. Управління економічною безпекою автотранспортних підприємств в глобальному середовищі : монографія. Харків : ХНАДУ, 2015. 210 с.
10. Халіна О.В. Ключові аспекти забезпечення фінансової безпеки підприємства. *Бізнес-інформ*. 2015. № 1. С. 263–267.
11. Тульчинська С.О., Чорній Б.П., Салоїд С.В. Понятійно-категоріальний апарат теорії інвестування та економічної безпеки підприємств. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств : монографія. 2018. С. 9–35.
12. Шуміло О.С. Чинники та загрози економічній безпеці торговельних підприємств. *Бізнес-інформ*. 2015. № 11. С. 240–245.
13. Arefieva O.V., Miahkykh I.M., Shkoda, M.S. Diagnostics of external environment effects upon enterprise competitive positions in the context of its economic security. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences*. 2019. № 135(3). С. 8–17.
14. Дикань В.Л., Назаренко І.Л. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2011. 142 с.
15. Kovalchuk A. The imperatives of structuring an enterprise economic safety system in an adaptive development environment. *Znanstvena Misel*. 2020. № 49–1. С. 25–27.
16. Прохорова В.В., Прохорова Ю.В., Кучеренко О.О. Управління економічною безпекою підприємств : монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2010. 282 с.
17. Третяк В.В., Гордієнко Т.М. Економічна безпека: сутність та умови формування. *Економіка та держава*. 2010. № 1. С. 6–8.
18. Штангрет А.М. Методичні засади здійснення конкурентної розвідки в системі економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник НІТУ України*. 2013. № 23.4. С. 302–307.
19. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9> (дата звернення: 19.05.2021).
20. Тульчинська С., Солосіч О., Чорній В. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 9. С. 54–58.
21. Тульчинська С.О., Солосіч А. Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки. *Агросвіт*. 2019. № 22. С. 54–59.

References:

1. Ilyashenko, O.V. (2016). Mechanisms of the economic security of the enterprise: a monograph. Kharkiv: Machulin, 504. (in Ukrainian).
2. Holikov, I.V. (2014). Sutnist' ta evolyutsiya ponyattya ekonomichna bezpeka. *Economic theory*, 1, 309–314.
3. Executive Order Establishing the Committee on Economic Security and the Advisory Council on Economic Security. 29/06/1934. *Social Security in America. Appendix XIII*. URL: <http://www.ssa.gov/history/reports/ces/cesbookapen13.html>.
4. Havlovs'ka, N.I. (2014). Evolyutsiya kontseptiv ekonomichnoi bezpeky pidpryyemstva. *Economy. Management. Entrepreneurship*, 26 (II), 171–182.
5. Mekshun, L.M. (2013). Sutnist ta rivni ekonomichnoi bezpeky [The essence of economic security and equal]. *Imperatyvy rozvytku u suspilno-ekonomichnykh systemakh v umovakh hlobalizatsii: Tezy dopovidei V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [The imperative of development in social and economic systems in the conditions of globalization: Proceedings of the V International Scientific Conference], Chernihiv, 7–8 June 2013. Chernihiv: ChDIEU, pp. 47–48.
6. Maslow, A.H. (2013). *Toward a Psychology of Being*, 2nd ed., New York: Van Nostrand Reinhold, 1968. Maslow, A.H. *Toward a psychology of being*. Simon and Schuster.
7. Vasylytsiv, T.H. (2008). Economic security of entrepreneurship in Ukraine: strategy and mechanisms of strengthening: monograph. Lviv: Aral, 384. (in Ukrainian).
8. Lyashenko, O.M. (2015). Conceptualization of management of economic security of the enterprise: monograph. Kyiv: NISS, 348. (in Ukrainian).
9. Nikitina, A.V., Horovyy, D.A. & Babych, D.V. (2015). Management of economic safety of motor transport enterprises in a global environment: monograph. Kharkiv: KhNADU, 210. (in Ukrainian).
10. Khalina, O.V. (2015). Klyuchovi aspekty zabezpechennya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva. *Business inform*, 1, 263–267.
11. Tul'chyns'ka, S.O., Chorniy, B.P., & Saloyid, S.V. (2018). Conceptual and categorical apparatus of the theory of investment and economic security of enterprises. Mechanism for evaluating the attraction of investment resources as a means of ensuring the economic security of industrial enterprises: monograph. 9–35.

12. Shumilo, O.S. (2015). Chynnyky ta zahrozy ekonomichnii bezpetsi torhovelnykh pidpryemstv. *Business inform*, 11, 240–245.
13. Arefieva, O.V., Miahkykh, I.M. & Shkoda, M.S. (2019). Diagnostics of external environment effects upon enterprise competitive positions in the context of its economic security. *Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design. Series: Economic sciences*, 135(3), 8–17.
14. Dykan', V.L. & Nazarenko, I.L. (2011). A comprehensive methodology for determining the level of economic security: monograph. Kharkiv: UkrDAZT, 142.
15. Kovalchuk, A. (2020). The imperatives of structuring an enterprise economic safety system in an adaptive development environment. *Znanstvena Misel*, 49-1, 25–27.
16. Prokhorova, V.V. (2010). Management of economic security of enterprises: monograph. V.V. Prokhorova, Yu. Prokhorova, O. Kucherenko. Kharkiv: UkrDAZT, 282 p. (in Ukrainian).
17. Tretyak V. V. & Hordiyenko T. M. (2010) Ekonomichna bezpeka: sutnist' ta umovy formuvannya. *Economy and state*, 1, 6–8.
18. Shtanhret, A.M. (2013). Metodichni zasady zdiysnennya konkurentnoyi rozvidky v systemi ekonomichnoyi bezpeky pidpryemstva. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 23.4, 302–307.
19. On approval of Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine (2013) Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#n9>.
20. Tulchynska, S., Solosich, O., Chorniy, V. (2021). The impact of digitalization of management processes on the system of economic security of the enterprise. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 9, 54–58.
21. Tulchynska, S.O., Solosich, A. (2019). Actual problems of increasing the profitability of utilities as a factor of economic security. *Ahrosvit*, 22, 54–59.